

»OTROKOM DANES VZETI DEDKA MRAZA BI BIL POLITIČNI POLOM«

Prvo desetletje dedka Mraza v Sloveniji

Nena Židov

135

IZVLEČEK

Članek govori o dedku Mrazu v prvem desetletju njegovega pojavljanja v Sloveniji (1948–1958). V okviru praznovanj novoletne jelke ga je nova socialistična oblast uvedla po zgledih iz Sovjetske zveze z namenom, da bi otroke navdušila nad novim sistemom, državo in Titom. Članek obravnava oblikovanje predstav o lastnostih dedka Mraza v Sloveniji, njegovem domovanju, načinu prihoda v naše kraje, njegovih spremljevalcih, obdarovancih, njegovih govorih in kritike na njegov račun. Posebno pozornost posveča trudu za oblikovanje poenotenega oblačilnega videza dedka Mraza, v katerem naj bi se odražala njegova »slovenskost«.

Ključne besede: dedek Mraz, Slovenija, socializem, prazniki, novoletna jelka

ABSTRACT

The article talks about the first decade of the appearance in Slovenia of Grandfather Frost (1948/1958). The new Socialist authorities introduced this figure as part of New Year celebrations, following the Soviet Union model, with the aim to enthusing children about the new system, the new country and Tito. The article talks about the shaping of representations of Grandfather Frost's characteristics in Slovenia, his home, his manner of arrival in Slovenia, his companions, gift recipients and his speeches, as well as criticisms of Grandfather Frost. Particular attention is paid to efforts to create a uniform outfit for the figure, which would reflect his "Sloveneness".

Key words: Grandfather Frost, Slovenia, Socialism, holidays, New Year tree

Uvod

Po drugi svetovni vojni je nova jugoslovanska komunistična oblast želela utišati verske šege in jih nadomestiti z novimi socialističnimi prazniki (Rihtman - Auguštin 1990a: 13), z ustvarjanjem nove sakralnosti (Rihtman - Auguštin 2000: 161) in uvajanjem novih praznikov pa je utrjevala svojo oblast (Makarovič 1995: 319–320). Med na novo uvedena praznovanja sodi tudi otroško praznovanje novoletne jelke z dedkom Mrazom, ki je sledilo sovjetskemu zgledu, seveda pa je šlo pri nastajanju nove oblike praznovanja tudi za iskanje Jugoslaviji oziroma posameznim republikam lastnih elementov in vsebin.

S praznovanjem novoletne jelke in z dedkom Mrazom kot osrednjo figuro praznovanja je želel nov družbeni sistem v skladu s svojimi političnimi in ideološkimi cilji (vsaj) iz javnega prostora izriniti prejšnja versko obarvana praznovanja in z njimi povezane obdarovalce otrok, ki so se po posameznih republikah bivše Jugoslavije nekoliko razlikovali. Glede na to, da je šlo v primeru Jugoslavije za državno tvorbo, ki je povezovala pripadnike različnih verskih in kulturnozgodovinskih tradicij, je imelo uvajanje novega praznovanja tudi integracijsko vlogo (Sklevicky 1988: 69) – otroke in odrasle naj bi povežalo na osnovi novih skupnih vrednot (Slavec Gradišnik 2014b: 133). Politično-nazorsko nehomogene skupnosti so »od zgoraj navzdol« uveden praznik podpirale ali mu nasprotovale, se z njim poistovetile ali ga zavračale (prim. Slavec Gradišnik 2014a: 8, 13–14). Pomemben del praznovanja novoletne jelke kot predvsem otroškega praznika je bilo obdarovanje, ki je prispevalo k družbeni vzgoji otrok (Godina 2006: 272) in jih navduševalo nad novim političnim sistemom, hkrati pa jih je tudi zavezovalo k pripadnosti novemu sistemu (Židov 2017: 109–110).

V okvirih nekdanje Jugoslavije so se doslej z raziskovanjem povojnih transformacij božično-novoletnih versko obarvanih praznovanj v nova socialistično obarvana praznovanja največ ukvarjale hrvaške etnologinje (Sklevicky 1988; Rihtman - Auguštin 1988, 1990a, 1990b, 1992, 1994, 1995a, 1995b, 2000). O dedku Mrazu kot enem od maskirancev v Srbiji je pisala Vesna Marjanović (Marjanović 2008: 108–110).

V Sloveniji je skušala nova povojna oblast s praznovanjem novoletne jelke in dedkom Mrazom (vsaj v javnosti) odpraviti miklavževanje (z obdarovalcem Miklavžem in njegovimi obhodi s spremstvom) (Kuret 1984: 145–162; Ovsec 2000: 28–52) in praznovanje božiča (z obdarovalcem Božičkom oz. Jezuščkom (Bogataj 1998: 94) in božičnim drevesom). Ko je leta 1945 Komunistična partija Jugoslavije prevzela oblast, so se morali Miklavževi obhodi in božična praznovanja iz javnega prostora začeti umikati v domove in cerkvene skupnosti. Zanimivo je ugotavljati, kakšen je bil proces tvorjenja (Muršič 2006: 49) nove oblike praznovanja in lika dedka Mraza ter kakšno je bilo razmerje med »starimi« predsocialističnimi tradicijami in novimi socialističnimi vsebinami (Habinc 2008: 80). O uvajanju praznovanja novoletne jelke v Sloveniji, o njeni organizaciji in najbolj značilnih oblikah praznovanja sta že pisala Aleš Gabrič (1997) in Nena Židov (2016), slednja tudi o vlogi obdarovanj znotraj praznovanja novoletne jelke (Židov 2017). O dedku Mrazu kot enemu od obdarovalcev otrok v božično-novoletnem času v Sloveniji je pisal Damjan Ovsec (2000: 150–167, 2010), kot konstrukt »ruskega telesa, slovenske preobleke in amerikanističnega paradnega nastopa« ga vidi Janez Bogataj (2011: 361, 363), o »našem« dedku Mrazu pa je pisala Mateja Habinc (2013).

Pri uvajanju otroškega praznovanja novoletne jelke in dedka Mraza kot obdarovalca otrok smo se v povojni Sloveniji (in Jugoslaviji) zgledovali po praznovanjih, ki so jih v času stalinizma poznali v Sovjetski zvezi (Petrone 2000: 85–109) v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja. Začetki tamkajšnjega dedka Mraza pa so starejši. Kot mitološko bitje je bil povezan s tradicionalnimi predstavami o mrazu, ki so se še v prvi četrtini 20. stoletja ohranjale v obrednih praksah

slovanskih narodov. Pri Rusih je bilo znano obredno klicanje in pogostitev mraza v obdobju *svjatk* (dvanajst dni od božiča do predvečera Kristusovega krsta), da bi si pridobili njegovo naklonjenost, potrebno za boljšo letino in blagostanje v novem letu. Konec 19. in v začetku 20. stoletja se je začelo mitološko bitje v pesniških besedilih poosebljati in dobivati ime dedek Mraz (*ded Moroz*), ki je potem, ko se je navzel potez ruske in zahodne tradicije, zaživel v božičnih praznovanjih v Rusiji kot obdarovalec otrok v mestih, kjer so z lutko dedka Mraza krasili božično drevo. Po letu 1917 se je čas praznovanja prehoda iz starega v novo leto iz prejšnjih dvanajstih dni skrajšal na noč iz 31. decembra na 1. januar, dedek Mraza pa se je iz mestnega božičnega lika spremenil v simbol novoletnega praznika (Madlevska 2000: 37–38).

Po vzpostavitvi Sovjetske zveze leta 1922 in razpravah o tem, ali postavljanje novoletne jelke kot del praznovanja novega leta ohraniti ali ne, so se leta 1928, ko se je začela kulturna revolucija, zaradi povezanosti tega običaja z religijo, meščanstvom in Zahodom odločili za prepoved, dedek Mraz (kot ruski Miklavž oziroma Božiček) pa je bil prepoznan kot zaveznik duhovnikov in kulakov (Petroni 2000: 85–86, 88).

137

Konec leta 1935 je prišlo s stani predstavnika komunistične partije do pobude, da bi (ponovno) uvedli otroško praznovanje novoletne jelke. Praznovanje, ki se je leta 1937 razširilo po državi in je poudarjalo kulturni vidik in skrb države za svoje otroke, je bilo uporabljeno za spodbujanje lojalnosti in predanosti Sovjetski zvezi in Stalinu. Medtem ko so konec 19. in na začetku 20. stoletja božična drevesa postavljale le meščanske družine, je bilo praznovanje novoletne jelke in obdarovanje otrok v novem sistemu namenjeno vsem sovjetskim otrokom. (Petroni 2000: 85, 89–90, 97, 105)

Znotraj otroškega praznovanja novoletne jelke se je po zaslugi komunistične partije zopet pojavil tudi dedek Mraz (Madlevska 2000: 37). Kaže, da se je želel sovjetski politični sistem pri tem otresti vseh vplivov Zahoda in se vrniti k dedku Mrazu kot utelešenju mraza, zato so ga oblekli v belo. In takšnega smo sprejeli tudi v Sloveniji (in Jugoslaviji), potem pa smo ga »udomačevali«. Ob uvajanju novega lika, ki so ga sprva ponekod imenovali tudi striček Mraz (npr. M. 1948: 3; T. 1949: 2), ni bilo poenotenega zapisovanja njegovega imena, saj so ga zapisovali kot Dedek Mraz, dedek Mraz, njegovi nasprotniki pa tudi kot »dedek mraz«. Sredi petdesetih let se je bolj ali manj uveljavilo zapisovanje dedek Mraz (Moder 1957/58: 379), le tu in tam pa tudi še v drugi polovici petdesetih let Dedek Mraz.

V pričujočem članku se želim posvetiti dedku Mrazu, osrednjemu liku v okviru praznovanja novoletne jelke, ki je otrokom prinašal darila. Zanimalo me bo predvsem, kako se je/so se – izhajajoč iz sovjetskega predhodnika – oblikovala/e predstava/e o njegovih lastnostih, videzu in njegovem domovanju, kako prihaja v »naše« kraje, kdo ga pri tem spremlja, koga obdaruje, kaj pripoveduje otrokom, poleg tega pa tudi kritike na njegov račun. Končni cilj pričujočega pisanja je sledenje procesu oblikovanja lika »slovenskega« dedka Mraza v prvem desetletju njegovega pojavljanja pri nas (1948–1958). Glavnina članka temelji na objavljeni literaturi, časopisnih člankih ter arhivskih in slikovnih virih.

Začetki uvajanja dedka Mraza v Sloveniji

Prvič se je dedek Mraz pojavil v Ljubljani in nekaterih drugih večjih mestih v okviru množičnih praznovanj novoletne jelke konec leta 1948, v manjših krajih pa predvsem kot osrednja pravljlična oseba v igri ruske avtorice Marte Šurinove *Dedek Mraz* (Smasek 1950: 548). Da bi lahko dramske skupine izvedle igro v štirih slikah, jo je iz ruščine v verzih prevedel Bogomil Fatur, v začetku decembra 1948 pa jo je izdala Ljudska prosveta Slovenije. V dodatku prevoda so Nasveti za uprizoritev, ki jih je pripravil Emil Smasek (Smasek 1948: 20–21), osnutki kostumov in načrta scene.

138

Gre za igro, ki se dogaja v zasneženih ruskih gozdovih. Glavni osebi sta dobra in pridna pastorka Daša ter lena in razvajena Paša, ki ji njena mati Starka (Dašina mačeha) daje vso potuho. V igri nastopajo še Dašin oče Starec, dedek Mraz, medved, veverica, zajec in kuža. Gozdne živali prijazni Daši pomagajo, dedek Mraz pa jo obdari in poskrbi zanjo, ker je pridna in dobrega srca. Nečimrna in lena Paša pa je kaznovana. (Šurinova 1948) Ko je dedek Mraz v okviru igre nagradil Dašo, je pohvalil in obdaril tudi druge otroke. Igro so uprizarjale različne šolske in druge amaterske dramske skupine. Zaradi poznega izida in distribucije prevoda igre so jo konec leta 1948 izvedli le v 36 krajih (Gabrič 1997: 116–117), zaradi pomanjkanja časa pa ponekod niso uspeli pripraviti vseh slik (npr. V. M. 1949: 2). V številnih krajih so igro, s pomočjo katere naj bi otroci »pozabili na Božička in si v spomin vtisnili novega prijatelja in obdarovalca otrok, ki namesto iz 'krščanskih' prihaja iz 'socialističnih' obzorij« (Gabrič 1995: 42), uprizarjali tudi v naslednjih letih.

V prvih letih praznovanja novoletne jelke je prišla igra na spored nekaterih gledališč, tako so jo npr. leta 1948 uprizorili v ljubljanski Drami (Smasek 1948: 20), leta 1949 v Mestnem gledališču na Ptuj¹ in v Slovenskem narodnem gledališču za Tržaško². Za praznovanje novoletne jelke so predvsem za potrebe šolskih in drugih amaterskih dramskih in lutkovnih skupin nastale tudi številne druge igre, v katerih nastopa dedek Mraz. Tako je Manko Golar, ravnatelj pionirskega kulturnega društva v Gornji Radgoni, spisal tridejanko *Dedek Mraz*, ki jo je uprizorila tamkajšnja gledališka skupina.³ Uprizarjali so tudi druge igre, tako npr. *Jagoda išče dedka Mraza* (Topolovec 1952: 3), *Dedek Mraz kupuje darila* (S. A. 1953: 4), *Kako prihaja dedek Mraz*,⁴ *Starka Zima in dedek Mraz*,⁵ *Dedek Mraz prihaja z Gorjancev* (AM 1953: 2), *Katica in dedek Mraz* (NA 1954: 3), *Dedek Mraz tudi teh ni pozabil* (RKO 1955: 3), *Muca, kužek in dedek Mraz*,⁶ *Pravljica o lutki Dedka Mraza* (S. P. 1956: 4) in *Dedek Mraz v otroškem vrtcu* (avtor Smiljan Samec) (*Dedek Mraz* 1957: 15–16). Dedek Mraz se je začel pojavljati tudi v otroških pesmicah. Najbolj znana je seveda pesem Janeza Bitenca *Dedek Mraz oz. Siva kučma, bela brada* z začetka petdesetih let. Mnogo pesmic o dedku Mrazu je bilo objavljenih v Pionirskem listu.⁷

¹ *Naše delo* 1949, 2 (1): 4.

² *Primorski dnevnik* 1949, 5 (48 (1138)): 2.

³ *Ljudski glas* 1950, 2 (6): 4.

⁴ *Slovenski Jadran* 1952, 1 (52): 4.

⁵ *Obmurski tednik* 1953, 5 (4): 2.

⁶ *Ptujski tednik* 1956, 9 (52): 6.

⁷ SI AS, 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 8.

Kdo je dedek Mraz in kako je videti?

V navodilih za uprizarjanje igre Šurinove je bil dedek Mraz predstavljen kot »poosebljena naravna sila, ki bogato poplača pridnim njihovo delo, lenuhe in zlobne pa kaznuje« (Smasek 1948: 20). Šlo naj bi za lik, v katerega se otroci »vživljajo in si ga slikajo vsega prepolnega najlepših lastnosti in dejanj in najstrožjega obsojevalca vsega slabega« (HP 1950: 3). Dedek Mraz naj bi bil star, dober, prijazen, pravičen, radodaren, dobrodušen, nasmejan in ljubezniv, včasih tudi strog (Sardinšek 1954: 3), »pravljčni prijatelj otrok« (V. K. 1955: 2), ki jim (kot dober pedagog) deli nasvete in jih obdaruje brez razlik (HP 1950: 3). Kot vseveden mož pozna prestopke in neubogljivosti otrok, ki pa jih zna tudi odpustiti (V. K. 1954: 7). Pogovarja se z živalmi, ki jih pošilja v deželo, kjer prebivajo otroci, da se pozanimajo, če so pridni in ubogljivi v vrtcu, šoli in doma (J. P. 1960: 6).

139

V dodatku za izvedbo igre Šurinove je bil dedek Mraz opisan takole: »Ves je bel: nosi belo kučmo, bel plašč, bele rokavice in enake škornje. Opira se na veliko gorjačo, obraz dobrodušen, dolga bela brada« (Smasek 1948: 20). V prvih letih pojavljanja dedka Mraza v Sloveniji je bil njegov videz zelo različen, saj glede tega ni bilo posebnih navodil. Ponekod se je po sovjetskem vzoru pojavljal kot »pravljčna figura, star možak, ves v belem« (Gabrič 1997: 115), drugje spet je bil bolj »jugoslovanski«, tako npr. konec leta 1948 v okolici Ptuja, kjer je bil pokrit s »šubo« ali »šapko« (Kunčeva 1949: 2). Dedek Mraz, ki je konec leta 1949 obiskal otroško kliniko v Ljubljani, je imel bel plašč in pokrivalo, čez plašč pa je imel nekakšen brezrokavnik, ki spominja na jelek.⁸ Spet drugje je bil bolj »slovenski«, tako npr. na prireditvi novoletne jelke konec leta 1948 v Celju: » [...] dedek Mraz v kučmi in kožuhi je bil videti, kakor da bi stopil z Gasparijeve slike in pri vseh dekoracijah je bila uporabljena slovenska narodna ornamentika« (Smasek 1950: 548).

Za naslovnico Cicibana št. 4 1949/50 je slikar Janez Vidic dedka Mraza upodobil v rjavem kmečkem kožuhi in s kučmo na glavi. Dedek Mraz, ki je konec leta 1949 obiskal Zavod za slepo mladino v Ljubljani, je bil oblečen v temen krznen plašč in bil pokrit z nekakšno kapo,⁹ v Rogaševcih pa je bil oblečen v kožuhovinast dolg plašč, imel je zelo dolgo belo brado in belo pokrivalo.¹⁰

Zaradi poslabšanja odnosov s Sovjetsko zvezo leta 1948 je začela Jugoslavija iskati bolj »avtentičen« način praznovanja novoletne jelke vključno z dedkom Mrazom kot osrednjim likom. Leta 1949 je na Komiteju za znanost in kulturo FLRJ v Beogradu potekala konferenca o novoletni jelki, na kateri so priporočali, da bi za pionirje dedka Mraza nadomestile osebe iz resničnega življenja ali pa dramski prizor prehoda iz starega v novo leto. V Sloveniji so to ponekod razumeli kot prepoved dedka Mraza za vse otroke (Smasek 1950: 550), zato se je konec leta 1949 v nekaterih krajih pojavljal dedek Mraz, ki »ni več star, betežen možic, ki obdaruje pridne otroke, temveč predstavnik našega delovnega ljudstva, ki je po svojem velikem deležu v osvobodilni borbi vse svoje moči posvetil graditvi

⁸ Foto: Peter Kocjančič, 28. 12. 1949, Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

⁹ Foto: Vlastja Simončič, 31. 12. 1949, Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.

¹⁰ *Ljudski glas* 1950, 2 (3): 2.

socializma. Zato se dedek Mraz pojavlja kot partizan, kot delavec-udarnik, kot železničar, mornar, pilot itd.«¹¹ V rudarskih krajih je otroke pozdravil kot rudar, v vaseh kot zadružnik, ki je pripeljal zvrhan voz daril, v Litostroju so pionirje sprejeli livarji in drugi železarji udarniki in inovatorji, ki so otrokom pripovedovali o nastajanju ogromnih turbin za nove hidrocentrale. Drugje spet je otroke pozdravil gorenjski očanec, dolenski dobrovoljček in šegavi Ribničan.¹² Otroke v Laškem je obdaroval rudar, ki je prišel naravnost iz jaška, rudarji iz Hude jame pa so obdarovali otroke na Planini.¹³

140

Sledile so razprave o tem, ali naj otroke vseeno obdaruje dedek Mraz ali naj bodo to »naš pošten kmet in kmetica, [...] naš borbeni delavec, [...] naši borci za dvig hektarskega donosa, [...] naš udarnik, racionalizator in novator, [...] ki vsak dan dajejo pa bodo tudi ob najlepšem prazniku obdarili otroke« (Drežče 1950: 3). Nekateri so menili, da naj pri obdarovanju »nadomesti mistična bitja delovni človek. Otrok bo gotovo bolj cenil darilo, s katerim ga za novo leto razveseli naš delovni človek, od darila, ki mu ga prinaša bitje, za katero ve oziroma bo prej ali slej ugotovil, da ne obstaja« (U. R. 1951: 2). Drugi spet so ugotavljali, da zamenjava dedka Mraza z osebami iz realnega življenja »ne more odločilno prispevati k vraščanju otrok v socialistično skupnosti« (HP 1950: 3). »Vse drugače bo doživel otrok svoj praznik, če ga bo pohvalil in nagradil, pokaral ali opomnil dedek Mraz ali kakšna druga pravljurna oseba, kot če bo to napravila oseba iz realnega življenja, pa naj bo še tako posrečena.«¹⁴ Tako je v večini krajev dedek Mraz »preživel«, le tu in tam je otroke konec leta 1950 obdaroval kdo drug, tako je npr. nekatere otroke v Celju namesto dedka Mraza obiskal pohorski Tilek (U. R. 1951: 2). Vse bolj se je začel uveljavljati dedek Mraz z dolgimi brki in brado, in ker je bil star, se je pri hoji opiral na palico (npr. R 1951: 4).

Zaradi neenotne podobe dedka Mraza je prišlo leta 1952 do pobud, da bi poiskali »primeren lik, da bo otroku čim bližji, da bo naš.«¹⁵ Društvo prijateljev mladine, ki je začelo prevzemati naloge v zvezi z organizacijo novoletne jelke, je ugotavljalo, da je najtežje vprašanje »najti figuro dedka Mraza, da bi dobil potem neko stalno obliko«,¹⁶ zato se je obrnilo na Slovenski etnografski muzej »pri določanju noše za Dedka Mraza« (Šarf 1953/54: 299). Zveza prijateljev mladine Ljubljana je v sodelovanju z Maksimom Gasparijem, slikarjem in ilustratorjem, ki je bil med letoma 1928 in 1948 kot restavrator zaposlen v Slovenskem etnografskem muzeju, konec leta 1952 izdala tri voščilnice z njegovimi upodobitvami dedka Mraza (Bogataj 2000: 84), da bi lahko pionirji prijateljem in znancem voščili srečno novo leto,¹⁷ vplivale pa so tudi na bolj poenoteno podobo »slovenskega« dedka Mraza.

¹¹ *Slovenski poročevalec* 1950, 11 (1): 5

¹² *Enakopravnost* 1950, 33 (45): 2.

¹³ *Celjski tednik* 1950, 3 (1): 3.

¹⁴ *Slovenski poročevalec* 1950, 11 (279): 2.

¹⁵ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (290): 4.

¹⁶ SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka v zvezi z Novoletno jelko, ki se je vršil dne 3. 12. 1952, str. 2.

¹⁷ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (305): 5.

Da bi bil bolj »naš«, so dedka Mraza oblekli v bel vezen kmečki kožuh iz ovčjega kožuha z navznoter obrnjeno dlako, na hrbtu okrašen s stilizirano cvetlično vezenino iz raznobarnih volnenih niti ali z usnjenimi našitki, kakršen je bil med moškimi na podeželju razširjen do druge polovice 19. stoletja (Sič 1922). Pokrili so ga s polhovko, značilnim pokrivalom kmetov v 19. stoletju, po prvi svetovni vojni pa je izražala slovensko prvino (Baš 2004: 439). Opreмили so ga tudi s pipo, kakršne so vsaj konec 18. stoletja začeli izdelovati na Gorjušah (Orel 1950/51: 81).

Konec leta 1952 so v Ljubljani izdelali 10 enakih oblačil za dedka Mraza, v katerih je nastopal v 111 krajih; v enotnih oblačilih je nastopal na približno polovici vseh prireditvev. V Mariboru tega leta še niso imeli enotnih oblek za dedka Mraza, pazili pa so, da je bil oblečen v bel kožuh in da je imel belo kučmo, če ni imel polhovke.¹⁸ Po Gasparijevih upodobitvah se je istega leta že zgledoval dedek Mraz v Trziču kot »naš dobri gorenjski dedek v polhovki in slovenskem kožuhu, ki prihaja med deco s svojimi gorskimi spremljevalci.«¹⁹



Dedek Mraz v otroški bolnišnici v Mariboru leta 1959 (vir: Wikimedia)

Svet Zveze pionirjev Slovenije je konec leta 1952 pripravil naslednja navodila v zvezi z dedkom Mrazom: »Naj ne bo to Miklavževa figura, ampak res človek iz naše stvarnosti, poln šegavosti, dobrotljivosti, prikupen in pa mož, ki zna mladino zelo dobro zabavati. Poleg tega pa je to zares pravljlična figura, ki je bodo otroci

¹⁸ SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 3, 7.

¹⁹ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (300): 4.

res veseli. Ne iti na linijo, kakor se je ponekod dogajalo, da so na oder postavili delavca ali rudarja, ki je otrokom govoril v obliki aktivističnih govorov. Tudi njegovo spremstvo, sestavljeno iz raznih živali, škratov, pritlikavcev, pravljicnih oseb, naj bo veselo, duhovito, skratka zabavno, da bo znalo napraviti med otroci pravo razpoloženje.²⁰ O figuri dedka Mraza so na posebni konferenci leta 1952 razpravljali tudi slovenski književniki.²¹

142

Ob analizi novoletne jelke na prehodu iz leta 1952 v leto 1953 so organizatorji (ponovno) razpravljali tudi o tem, ali naj bo dedek Mraz še vedno osrednja figura praznovanja. V Kranju so skušali uvesti Očeta Triglava in v Rušah Pohorskega drvarja, kar pa se ni obneslo. Sklenjeno je bilo, da dedek Mraz ostane osrednja figura praznovanja novoletne jelke.²² Kljub ponujeni podobi »slovenskega« dedka Mraza se ni vedno in povsod pojavljal v »Gasparijevi« podobi, s katero se verjetno tudi niso mogli povsod identificirati ali niso imeli primerne opreme. Za njegovo »pravo« podobo so še najbolje poskrbeli v Ljubljani, »ustrezen« videz je imel v naslednjih letih npr. tudi v Trzinu: kozuh, s kučmo na glavi, z visokimi škornji in palico.²³ Ko je bilo decembra 1958 v Ljubljani posvetovanje Zveze prijateljev mladine s predstavniki družbenih organizacij v zvezi s pripravami na novoletno jelko, so ugotavljali, da se je »figura Dedka Mraza uveljavila kot osnovna figura gorenjskega očanca po sliki, ki jo je dal slikar Gaspari.«²⁴

Kje domuje dedek Mraz?

V zvezi z dedkom Mrazom se je oblikovala predstava, da živi nekje v daljnih mrzlih krajih,²⁵ v deželi, kjer je veliko snega, pod zasneženimi smrekami in jelkami med gozdnimi živalmi, kot so zajci, srne, veverice, medvedi, ptiči in druge živali (J. P. 1960: 6). Ko so leta 1951 posneli prvi slovenski mladinski film *Kekec*, so domovanje dedka Mraza začeli povezovati »z njegovim kraljestvom tam nekje pod Triglavom – v Zlatorogovih²⁶ skalnatih stezah in širnih planjavah Kekčevega kraljestva.«²⁷ Konec leta 1953 naj bi prišel v Ljubljano dedek Mraz, ki domuje nekje na Krimu in naj bi se s čolni pripeljal po Ljubljanici (Cvetko 1953: 9), a so ga zaradi varnosti otrok »vrnili« v Zlatorogovo kraljestvo (V. C. 1953: 4).

²⁰ SI AS 2122, X./6/750, Navodila Sveta Zveze pionirjev Slovenije vsem okrajnim pionirskim svetom in Svetom za prosveto in kulturo pri OLO, 15. 11. 1952, str. 2.

²¹ SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 7.

²² SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 9–10.

²³ *Tržiški vestnik* 1959, 8 (2): 4.

²⁴ SI AS 2122, X./6/752, Zapisnik s posvetovanja ZPMS s predstavniki družbenih organizacij v zvezi s pripravami na novoletno jelko, str. 1.

²⁵ *Primorski dnevnik* 1950, 6 (296 (1687)): 2.

²⁶ O legendi o Zlatorogu gl. Mihelič (2018).

²⁷ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (290): 4; 13 (304): 4; *Slovenski poročevalec* 1953, 14 (282): 9.

Triglav kot domovanje dedka Mraza je bil leta 1952 blizu Gorenjcem: »Radi bi si spremenili dosedanjega ruskega mužika in pričakujemo, da nas bo obiskal naš dedek Mraz izpod Triglava. Za Gorenjce je Triglav kot svetilnik mornarjem in ko smo iskali novih slik za dedka Mraza, smo se ustavili pri njem. Zakaj ne bi z naše gore priklicali pravljično bitje, zakaj ne bi naš očanec razveselil naše dece? V svojem spremstvu bi nam pripeljal vile in škrate izpod Bogatina, med potjo v dolino bi se mu pridružile gorske vile in gozdni prebivalci. Da pa ne bi stari mož pretežko nosil, mu bodo drobne darove nosili planšarji in brhke planšarice.«²⁸

Na Štajerskem so konec leta 1953 za domovanje dedka Mraza izbrali zasneženo Pohorje,²⁹ v Novo mesto pa je prišel z zasneženih Gorjancev³⁰. Lahko pa je prihajal tudi iz manj definiranih krajev, »skozi daljne snežne planjave in čez visoke hribe«³¹ ali po dolgi poti »iz dežele bajk« (V. K. 1955: 2). Dedek Mraz, ki je konec leta 1956 obiskal bolnike na otroški kliniki v Ljubljani, je prihajal »s triglavskih višin«,³² otroke na Ravnah na Koroškem pa je istega leta obiskal dedek Mraz, ki je domoval pod Peco (Horjakova 1957: 30).

Kako prihaja v naše kraje?

Dedek Mraz je med otroke prihajal na različne načine, ki so bili pogojeni z razpoložljivimi prevoznimi sredstvi, z vremenskimi razmerami, z območjem, ki ga je moral obiskati, pa tudi s številčnostjo spremstva. Ko se je dedek Mraz prvič pojavil v Sloveniji na silvestrovo leta 1948 na Kongresnem trgu v Ljubljani, se je pripeljal na okrašenih saneh.³³ Sani s konjsko vprego je za svoj prevoz uporabljal tudi v številnih drugih krajih, seveda le, kadar je bilo dovolj snega, tako npr. konec leta 1953 v Prekmurju³⁴ in Krškem³⁵, konec leta 1954 v Novem mestu³⁶ in konec leta 1955 v Žalcu³⁷. Če ni bilo dovolj snega, so sani nadomestili s kočijo ali z vozom. Tako se je s kočijo vozil dedek Mraz npr. konec leta 1953 v Črnomlju³⁸ ter konec leta 1954 v Lendavi (CE 1955: 3) in Gradu na Goričkem³⁹, v Ribnico pa se je konec leta 1955 pripeljal na vozu⁴⁰. Največ vozov je potreboval ljubljanski dedek Mraz s spremstvom za svoje sprevede po mestu – npr. konec leta 1956

²⁸ *Gorenjski glas* 1952, 5 (52): 3.

²⁹ *Savinjski vestnik* 1953, 6 (50): 3.

³⁰ *Ljudska pravica* 1953, 14 (322): 4.

³¹ *Slovenski poročevalec* 1954, 15 (303): 2.

³² *Ljudska pravica* 1956, 22 (306): 4.

³³ *Slovenski poročevalec* 949, 10 (2): 3.

³⁴ *Obmurski tednik* 1953, 5 (52): 1.

³⁵ *Slovenski poročevalec* 1953, 14 (304): 5.

³⁶ *Dolenjski list* 1955, 6 (1): 2.

³⁷ *Celjski tednik* 1955, 9 (1): 6.

³⁸ *Dolenjski list* 1954, 5 (2): 5.

³⁹ *Obmurski tednik* 1955, 7 (1): 3.

⁴⁰ *Dolenjski list* 1956, 7 (3 (306)): 5.

deset vozov,⁴¹ konec leta 1957 pa trinajst vozov, v katere so bili vpreženi konji (P. L. 1957: 2).

144

Dedek Mraz s spremstvom se je prevažal tudi s kamioni, ki so jih organizatorjem praznovanja posojala razna podjetja. Rudnik Kanizarica je npr. leta 1956 posodil dva kamiona za prevoz dedka Mraza in njegovega spremstva iz Mirne gore v Črnomelj (Očka 1956: 6). Konec leta 1954 se je dedek Mraz s spremstvom pripeljal v Koper s štirimi kamioni in enim avtobusom (P. A. 1955: 7). Leto kasneje se je s kamionom pripeljal tudi v Velike Lašče,⁴² s tremi kamioni iz Novega mesta v Bršljin (R. 1956: 5), s kamionom pa se je vozil tudi po vaseh sodraške občine⁴³. Konec leta 1956 se je dedek Mraz s spremstvom s kamioni vozil po Novem mestu,⁴⁴ po Ilirski Bistrici (N. K. 1957: 8) in s šestimi kamioni po Zagorju in okolici (M. L. 1956: 6). V obalnih mestih je dedek Mraz uporabljal tamkajšnjim krajem primeren prevoz. Tako se je npr. konec leta 1955 s spremstvom po Piranski komuni vozil z barko Burjo (V. R. 1956: 4), leta 1956 se je s spremstvom v Koper pripeljal z motornim čolnom,⁴⁵ leto kasneje pa iz Valdoltre v Koper z barko (J. Ž. 1958: 1).

Po izstrelitvi prvih vesoljskih plovil Sputnik 1 in Sputnik 2 v zemeljsko orbito leta 1957 je začel dedek Mraz uporabljati tudi rakete (nameščene na vozovih in kamionih), tako npr. konec leta 1957 v Ljubljani⁴⁶ in na Rakeku (M. T. 1957: 6). Na pot se je, če ni šlo drugače, odpravil tudi peš (npr. Š. 1955: 2), z vlakom (npr. Gojenci 1957: 6) ali pa je šlo za kombinacijo različnih prevoznih sredstev, kot je to bilo npr. konec leta 1958 v Hrpeljah, kamor je s spremstvom prišel na motorju in traktorju s priključenim vozom⁴⁷. Za obisk bolnikov v otroških bolnišnicah v Ljubljani je konec leta 1954 dedek Mraz uporabljal osebni avto (L. 1954: 5), konec leta 1956 pa je bolnikom na otroški kliniki v Ljubljani povedal, »da se je spustil s triglavskih višin z balonom, ker helikopterja ni imel pri roki.«⁴⁸ Prevozna sredstva dedka Mraza so običajno lepo okrasili, razsvetlili, sani pa tudi obarvali s srebrno barvo. Poleg spremljevalcev so na vozovih prevažali tudi z njimi povezane scenske elemente.

Dedek Mraz v prvih letih svojega obstoja ni uspel obiskati vseh otrok. Šele konec leta 1955 je npr. prvič prišel v Padno (V. R. 1956: 4) in v jelševsko šolo na Dolenjskem⁴⁹. V nekatere kraje pa je prihajal le občasno. Tako ga npr. v Ravnah ni bilo več let, ker ga Društvo prijateljev mladine ni organiziralo, zato je prišlo do pritožb: »Kako naj starši, ki vzgajamo otroke brez Miklavža in Božička,

⁴¹ *Ljudska pravica* 1956, 22 (305): 4.

⁴² *Dolenjski list* 1955, 6 (52 (303)): 2.

⁴³ *Dolenjski list* 1956, 7 (3 (306)): 5.

⁴⁴ *Dolenjski list* 1957, 8 (1-2): 7.

⁴⁵ *Slovenski Jadran* 1957, 6 (2): 3.

⁴⁶ *Ljudska pravica* 1957, 23 (304): 6.

⁴⁷ *Slovenski Jadran* 1959, 8 (1): 7.

⁴⁸ *Ljudska pravica* 1956, 22 (306): 4.

⁴⁹ *Dolenjski list* 1956, 7 (4 (307)): 4.

navadimo otroke na dedka Mraza, ko tega že več let ni bilo v našem kraju s svojimi spremljevalci in darili.⁵⁰ Otroci iz manjših krajev, kamor dedek Mraz ni prišel, so se udeleževali njegovih sprejemov v bližnjih večjih krajih. Iz raznih koncev Slovenije (kjer so imeli dedka Mraza) pa so prihajali otroci na ogled novoletnih praznovanj in sprevoda dedka Mraza v Ljubljano (Židov 2015: 115).

Kdo spremlja dedka Mraza?

Spremlstvo dedka Mraza je bilo različno tako po številu kot po tipu nastopajočih likov. Najštevilnejša so bila spremlstva pri obhodih dedka Mraza po večjih mestih, v manjših krajih pa je bilo spremlstvo skromnejše ali se je pojavljal celo brez spremlstva. Sestava je bila največkrat pogojena s predstavami o kraju bivanja dedka Mraza in s časom, v katerem se je pojavljal, ker pa je šlo tudi za »pravljčni lik«, so se pogosto pojavljale osebe in bitja iz pravljic.

145



Dedek Mraz s spremlstvom v Papirnici Vevče pri Ljubljani leta 1954
(Dokumentacija SEM)

Ko se je dedek Mraz na silvestrovo 1948 prvič pojavil v Ljubljani, so ga spremljali palčki ter Janko in Metka z medvedi.⁵¹ Glede na to, da je praznovanje novoletne jelke povezano z obeleževanjem konca leta in zimo, so v spremlstvu dedka Mraza nastopali meseci (npr. V. 1954: 5), Staro in Novo ali Mlado leto (KZ

⁵⁰ *Slovenski poročevalec* 1955, 16 (284): 5.

⁵¹ *Slovenski poročevalec* 1949, 10 (2): 3.

1953: 2; Demšar 1953: 6). Spremljale so ga starka Zima (Š. K. 1951: 3; Topolovec 1952: 3; KZ. 1953: 2; Demšar 1953: 6), bela Zima⁵², tetka Burja, kraljica Zime, knez Led⁵³ in snežena Žena⁵⁴. Pogosto so se v spremstvu pojavljale snežinke (KA. 1952: 1; Kunčeva 1954: 3; CE 1955: 3; V. K. 1955: 2), ki so lahko tudi zaplesale, in sneženi možje (npr. P. L. 1957: 2).

146

Ker naj bi dedek Mraz bival v gozdu, so ga spremljale razne živali, tako tiste, ki bivajo v Sloveniji, kot tudi bolj eksotične. Pogosti spremljevalci so bili medvedi, gozdni zajčki, ptički, srne, jeleni, veverice, lisice, volkovi in žabe (CE 1955: 3; P. A. 1955: 7; Vir. 1954: 2; IK 1957: 12). Od živali, ki ne živijo v Sloveniji, so se pojavljali kenguru in žirafa⁵⁵, beli oziroma severni medved (npr. P. L. 1957: 2), nosorog (P. A. 1955: 7), krokodili, pingvini in opice (V. K. 1955: 2), v Ljubljani in Postojni pa tudi zmaj (BR 1960: 4).

Med pravljničnimi bitji so bili v spremstvu največkrat škrti oziroma palčki (npr. Hiršl 1952: 2), palčki kovači (npr. V. K. 1955: 2), palčki-skakalčki⁵⁶, snežni palčki⁵⁷ in vile (U. Ž. 1956: 6; IK 1957: 12). Pogosto so se pojavljali liki iz pravljic kot Janko in Metka,⁵⁸ Sneguljčica in sedem palčkov (N. K. 1957: 8; IK 1957: 12), Rdeča kapica (npr. V. R. 1956: 4) in Snežna kraljica (V. K. 1955: 2; P. L. 1957: 2). Ko so leta 1951 posneli prvi slovenski mladinski film *Kekec*, so Kekca, Mojco, Bedanca in Kosobrina začeli vključevati tudi v spremstvo dedka Mraza.⁵⁹ Iz pesmi za otroke so v sprevod vključevali npr. medveda Godrnjavčka iz pesmice Janeza Bitenca *Pleši medo* (BR 1960: 4; Meta 1959: 3). Med spremstvom dedka Mraza je bila celo Krpanova kobila, ki je pomagala nositi darila (Pionirji 1960: 2). V sprevodih srečamo poleg partizanov⁶⁰ tudi Eskime, marsovce (P. L. 1957: 2), astronave in letalce⁶¹. Prihod dedka Mraza so (predvsem v mestih) napovedovali s fanfarami, trobentami (npr. V. K. 1955: 2) in rogovi⁶², del sprevoda pa je bila lahko tudi godba (Krašovec 1954: 3; CE 1955: 3; V. K. 1955: 2; P. L. 1957: 2; M. L. 1956: 6). Ponekod je prišel dedek Mraz med otroke ob zvokih harmonike (npr. IK 1957: 12).

Koga obdaruje dedek Mraz in kaj pripoveduje otrokom?

V okviru prvega praznovanja novoletne jelke v Ljubljani na prehodu iz leta 1947 v 1948 so obdarovali le pionirje, leto kasneje, ko se je prvič pojavil dedek Mraz, pa se je obdarovanje razširilo na vse otroke (Gabrič 1997: 116). Dedek Mraz

⁵² *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (304): 4.

⁵³ *Dolenjski list* 1955, 6 (1): 2.

⁵⁴ *Tržiški vestnik* 1953, 2 (1): 5.

⁵⁵ *Primorski dnevnik* 6, 1951, št. 1, str. 2.

⁵⁶ *Ptujski tednik* 1956, 9 (1): 3.

⁵⁷ *Dolenjski list* 1955, 6 (1): 2.

⁵⁸ *Slovenski poročevalec* 1949, 10 (2): 3; *Celjski tednik* 1955, 6 (51): 3.

⁵⁹ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (304): 4; *Dolenjski list* 1953, 4 (1): 7.

⁶⁰ *Dolenjski list* 1947, 8 (1-2): 7.

⁶¹ *Slovenski Jadran* 1959, 8 (1): 7; *Dolenjski list* 1959, 10 (1 (459)): 7.

⁶² *Dolenjski list* 1956, 7 (3 (306)): 5.

je s kolikor mogoče enotnimi darili obdaroval otroke na centralnih prireditvah novoletne jelke v večjih mestih, v šolah je obdaroval posamezne učence, pionirske odrede, društva in šolske razrede, otroke v vrtcih, otroke zaposlenih v kolektivih in otroke, živeče po posameznih delih večjih mest, socialno ogrožene otroke, otroke v sirotišnicah, bolnišnicah in otroke s posebnimi potrebami (Židov 2017: 102–108). Dedka Mraza s spremstvom je bilo moč videti na novoletnih sejmih in na sprevodih, konec leta 1952 pa je stekla akcija za uveljavitev praznovanja novoletne jelke in obdarovanja tudi znotraj družine (Židov 2016: 116–117). V okviru praznovanja novoletne jelke je dedek Mraz obdaroval oskrbovance v domovih za ostarele (Židov 2016: 109), v Ljubljani pa tudi prometne miličnike in poklicne gasilce⁶³.

Ob prvem praznovanju novoletne jelke v Ljubljani konec leta 1947 je pionirje nagovoril predsednik mestnega ljudskega odbora (Bon 1948: 3). Leto kasneje se je na vseh množičnih praznovanjih v večjih mestih in v nekaterih manjših krajih začel pojavljati dedek Mraz, ki je otroke obdaroval in imel govor. Govori dedka Mraza so bili prilagojeni okolju in starosti otrok, seveda pa so bili pogojeni tudi z osebo, ki je nastopala v vlogi dedka Mraza. V večjih mestih so v vlogi dedka Mraza pogosto nastopali gledališki igralci, tako npr. v Ljubljani (Ovsec 2000: 162–163), v manjših krajih pa največkrat predstavniki množičnih organizacij in učitelji. Lahko pa je dedek Mraz med otroke poslal tudi svoje »zastopnike«, največkrat predstavnike množičnih organizacij oziroma organizatorjev praznovanja novoletne jelke.⁶⁴

Ko se je dedek Mraz konec leta 1948 prvič pojavil na Kongresnem trgu v Ljubljani, je pionirje opozoril na učenje kot na njihovo glavno nalogo. Pozval jih je, naj posnemajo svoje starše, ki se borijo za boljšo bodočnost svojih otrok. Pionirje, ki se v tekočem letu niso posebno dobro odrezali, je pozval, naj v novem letu popravijo svoje napake. Svoj nagovor je zaključil s pionirskim pozdravom (T. 1949: 2). Predvsem v prvih letih je dedek Mraz otrokom pogosto pripovedoval zgodbe o življenju partizanov in njihovih borbah,⁶⁵ jim razlagal o bistvu in ciljnih socialistične domovine in prinašal pozdrave od maršala Tita⁶⁶. Pripovedoval jim je, da jim ta najlepši dan v letu poklanja nova ljudska oblast.⁶⁷

Ko so organizatorji analizirali praznovanja novoletne jelke na prehodu iz leta 1952 v 1953, so ugotovili, da ni primernih besedil, s katerimi bi lahko dedek Mraz nastopal na terenskih prireditvah, zato so njegovi govori podobni Miklavževim, kjer je v ospredju pridnost otrok, pogosto pa se pogovori z otroki sprevračajo v nekakšno moraliziranje. Da bi bilo manj težav, je Pionirski list objavil devet različnih besedil, s katerimi je dedek Mraz lahko pozdravil otroke.⁶⁸ Kljub vsemu

⁶³ *Ljudska pravica* 1956, 22 (305): 4; *Ljudska pravica* 1957, 23 (304): 6.

⁶⁴ *Slovenski poročevalec* 1950, 11 (293): 2.

⁶⁵ Npr. *Slovenski poročevalec* 1949, 10 (2): 3.

⁶⁶ *Slovenski poročevalec* 1950, 11 (1): 5.

⁶⁷ *Slovenski poročevalec* 1952, 13 (5): 5.

⁶⁸ SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 3, 7.

so težave, povezane z govori dedka Mraza, ostajale: »Kaj naj dedek Mraz otrokom pove, bi najbrž napisal kdorkoli težko. V vsakem kraju so potrebe drugačne, tudi miselnost in razgledanost otrok ni povsem enaka. [...] Zato bo moral dedek Mraz povedati otrokom vse tisto, kar bi jim želeli povedati mi sami. Mi pa bi želeli, da naši otroci živijo polno življenje sedanjosti, da rastejo v značaje s trdo in ponosno voljo novega, socialističnega človeka.« (V. C. 1954: 2)

148



Dedek Mraz v otroškem vrtcu v Novi Gorici okoli leta 1956
(lastnik fotografije Davorin Zupan, vir: Kamra)

Dedek Mraz je otrokom naročal, kakšni morajo biti,⁶⁹ hvalil je pridne otroke, nekaterim »priporočal malo več učenja, pridnosti, ubogljivosti in podobno, kar pač tu in tam manjka mlademu človeku.«⁷⁰ Sprva spolitizirani govori so se vse bolj usmerjali na pridnost, obnašanje otrok in šolski uspeh (npr. V. Š. 1956: 4), da bi bili zdravi »in v ponos naši socialistični domovini.«⁷¹ Učencem je razlagal o pomenu učenja, ki ga bodo potrebovali kasneje, ko bodo zaposleni in ko bodo kot zaposleni v podjetjih postali člani upravnih odborov in delavskih svetov.⁷² Ob obisku bolnih otrok pa jim je zaželel, da bi kar se da hitro okrevali (npr. L. 1954: 5). Tu in tam so se še vedno pojavljali govori dedka Mraza, povezani z zgodbami iz partizanskih časov⁷³ in z bodočimi dolžnostmi otrok⁷⁴. Dedek Mraz je otrokom

⁶⁹ *Ljudski glas* 1950, 2 (2): 4.

⁷⁰ *Obmurski tednik* 1955, 7 (2): 4.

⁷¹ *Slovenski Jadran* 1957, 6 (2): 3.

⁷² *Tržiški vestnik* 1959, 8 (2): 4.

⁷³ Npr. *Slovenski poročevalec* 1957, 18 (298): 6.

⁷⁴ *Celjski tednik* 1955, 6 (51): 3.

vedno voščil srečno novo leto in jim obljubil, da se čez eno leto spet vrne. Govori so bili odvisni tudi od tega, koliko se je znala oseba, ki je nastopala v vlogi dedka Mraza, približati otrokom.

Otroci so se zahvalili za prejeta darila, prihod dedka Mraza pa je spremljal tudi program z nastopi otrok, v večjih mestih tudi profesionalnih umetnikov (igralcev, pevcev, baletnikov ...). V prvih letih so bile zahvale otrok v skladu z govori dedka Mraza bolj ideološko obarvane, kot npr.: »Obljubljamo Ti, dedek Mraz, da se bomo potrudili, da bomo sigurno dosegli to, kar od nas zahteva petletni načrt!« (Pionirji 1949: 2) Otroci v Prevorju so npr. konec leta 1949 obljubili, »da se bodo vsi pionirji v prihodnjem letu še bolj pridno učili in tako s tem sodelovali pri izpolnitvi našega petletnega plana.«⁷⁵ V naslednjih letih, ko so bili govori dedka Mraza manj spolitizirani, so mu otroci največkrat obljubili, da se bodo pridno učili in ubogali starše,⁷⁶ učitelje in vzgojitelje.

Kritike dedka Mraza

Dedek Mraz kot »pravljичno bitje«, ki vsako leto obdaruje otroke, je bil s strani tistih, ki so nasprotovali na novo uvedenemu praznovanju in se zavedali politične vloge novega lika, pogosto predmet kritike⁷⁷: »... za naše titovce je 'dedek mraz' še vedno vsega spoštovanja vredna moskovska prismojenost, brez katere bi Slovenci le težko izhajali, čeprav so tisočletja živeli v verskih navadah in izročilih, ki so jim sami dajali smisel in obliko.«⁷⁸ Dedek Mraz naj bi bil »novo komunistično božanstvo«, ki je nadomestilo Jezuščka⁷⁹ in so ga v Jugoslaviji »povsod sprejeli z največjimi častmi kot kakega novega odrešenika. Saj se jim tudi zdi, da je to nov odrešenik, ki jih je odrešil Deteta Jezusa.«⁸⁰ V dedku Mraz so videli klavni nadomestek Miklavža in Božička, ki so mu »titovci« ostali zvesti kljub razdor z Moskvo.⁸¹

Ko je leta 1953 umrl Stalin, so nekateri nasprotniki upali, da je dedek Mraz, ki ga je uvedla »Titova gorečnost za kremeljske fantazije«, v zadnjih zdihljajih in bo šel kmalu »med staro šaro.«⁸² Vendar pa je namesto Božiča še naprej »šaril paganski dedek Mraz« (Geratič 1954: 2). Obisk dedka Mraza kot režimskega Božička naj bi bil posebno glasen po mestih in trgih, kjer ima režim več svojih privržencev; »po vaseh si pa 'dedek' skoro ni upal.«⁸³ Slovenski izseljenci v Ameriki so ga kaj hitro

⁷⁵ *Celjski tednik* 1950, 3 (1): 4.

⁷⁶ Npr. *Obmurski tednik* 1955, 7 (1): 3.

⁷⁷ Kritike so lahko objavljali časopisi, ki so izhajali zunaj Jugoslavije, tako npr. *Katoliški glas in Demokracija* v Trstu in Gorici, so se pa začele pojavljati tudi v glasilu ljubljanskih študentov *Tribuna* (npr. 1953, 2 (4): 5).

⁷⁸ *Demokracija* 1951, 5 (49): 4.

⁷⁹ *Katoliški glas* 1951, 3 (2): 3.

⁸⁰ *Katoliški glas* 1953, 5 (4): 2.

⁸¹ *Demokracija* 1954, 8 (2): 2.

⁸² *Demokracija* 1954, 8 (53): 3.

⁸³ *Katoliški glas* 1954, 6 (3): 3.

začeli primerjati s Santa Clausom: »Na zadnji den leta [1948] so v Soboti letos pripravili za šolsko mladino v organizaciji 'pionirčkov' dečinjo prireditev. Kak indri po Slovenskom, tak tudi v Slovenski Krajini vpelavlejo nekšo novotarijo z dedekom 'Mrazom'. Kak v Ameriki Santaclaus, je v Soboti nosil deci darove dedek Mraz na te den.«⁸⁴ Med kritiki (predvsem v Ljubljani) so začele konec petdesetih let nastajati šale, povezane z dedkom Mrazom, v katerih sta največkrat nastopala Miklavž in dedek Mraz kot brata, od katerih je prvi klerikalec, drugi kot mlajši brat pa se je vpisal v komunistično partijo.⁸⁵

Sklep

150

V Slovenijo (in Jugoslavijo) je nova komunistična oblast prenesla otroško praznovanje novoletne jelke z dedkom Mrazom po vzoru tovrstnih praznovanj v Sovjetski zvezi s konca tridesetih in iz štiridesetih letih 20. stoletja. Praznovanja v Sloveniji so imela (predvsem v začetnem obdobju) podobne vsebine kot v Sovjetski zvezi (zabava, kulturne prireditve, nastopi otrok, obdarovanje) (Petroni 2000: 90), cilji pa so bili enaki: navduševanje otrok nad novim družbenim sistemom (Židov 2017: 109–111), državo (Sovjetsko zvezo oz. Jugoslavijo) in vodjo (Stalinom oz. Titom).

Povojna oblast v Sloveniji je z dedkom Mrazom skušala izriniti predvojna obdarovalca otrok Miklavža in Božička z razlago, da je dedek Mraz bolj pravičen, ker pri obdarovanju ne dela razlik med otroki (Židov 2017: 109). Pri oblikovanju novega lika so se »uvajalci« sprva zgledovali po sovjetskem »belem« dedku Mrazu iz obdobja stalinizma. Po poskusih nadomeščanja sovjetskega dedka Mraza konec leta 1949 z bolj »realnimi« liki iz življenja v Sloveniji je leta 1952 prevladalo mnenje, da je potrebno dedka Mraza kot osrednjo figuro otroškega praznovanja novoletne jelke ohraniti, vendar pa mu je potrebno najti bolj »domači« značaj, zato so začeli iskati podobo »slovenskega« dedka Mraza, ki jo je konec leta 1952 oblikoval Maksim Gaspari. Zastavlja pa se vprašanje, če so se z Gasparijevo podobo lahko identificirali v vseh delih Slovenije ali so jo morali preprosto sprejeti.

Dedek Mraz je bil v začetku svojega pojavljanja v Sloveniji nekakšno »dvojavno bitje«. Z vidika otrok je šlo za »pravljlično« bitje, ki so mu otroci med okna polagali pisemca z željami,⁸⁶ ptički pa so jih odnašali k dedku Mrazu (Dedek 1956: 16). Zaradi prejetih daril, kulturnega programa in zakusk, ki so jih bili otroci deležni v času povojnega pomanjkanja, ni čudno, da je dedek Mraz kaj hitro osvojil njihova srca. Seveda pa se je tudi sistem na različne načine trudil, da bi izrinil prejšnja obdarovalca. Za to je izkoriščal vse medije (časopise, otroške revije, radio ...) kakor tudi okolja, na katera je imel vpliv (šole, vrtce, delovne organizacije, kulturne ustanove, terene ...). V okviru praznovanja novoletne jelke je dedek Mraz pridobival vse večjo vlogo, zato so začeli praznovanje poimenovati »proslava dedka Mraza«, »praznovanje dedka Mraza«, »prihod dedka Mraza«, »sprejem dedka Mraza« ipd.

⁸⁴ *Ameriška domovina* 1949, 51 (34): 5.

⁸⁵ Npr. *Katoliški glas* 1959, 11 (6): 4; *Katoliški glas* 1960, 12 (2): 4.

⁸⁶ *Ljudska pravica* 1953, 14 (322): 4.

Dedek Mraz je bil v prvih letih pojavljanja poosebljena oblast, zato se ni čuditi zapisu, ki je nastal leta 1953 v povezavi z razmišljanji, ali ga ohraniti ali nadomesti s kakim drugim likom: »Otrokom danes vzeti Dedka Mraza bi bil politični polom.«⁸⁷ Bil je tisti, ki je zbiral denar za organizacijo praznovanja novoletne jelke in obdarovanje otrok: »Dedek Mraz so torej vsi oni, ki so s čimer koli pomagali ter s svojim delom polnili vreče z darili. Dedek Mraz so tudi naše dobre žene, ki so pozno v noč šivale in prikrojemale igrače, kot tudi vrsta članov množičnih organizacij, ki so pomagali izdelovati igrače. Dedek Mraz je torej vsakdo, ki je s čemer koli prispeval, da so se otroška srca razveselila, da so se radovala ob igračah, sladkarijah, da so občutila, da je novoletna jelka res njihov praznik.«⁸⁸ Dedek Mraz je bil tisti, ki je v časopisju napovedoval dogodke, povezane s praznovanjem novoletne jelke (npr. Dedek 1952: 5), kupoval darila, ocenjeval izvedena praznovanja, se zahvaljeval organizatorjem praznovanja, se oglašal otrokom ..., otroci pa so se mu v časopisju zahvaljevali za prejeta darila.

S svojimi govori je vzgajal otroke, z njimi se je (še posebej v prvih letih) pogovarjal o narodno-osvobodilni borbi, o tovarišu Titu, o ljubezni do domovine ipd. (S. A. 1951: 2). Tudi v naslednjih letih so poleg obdarovanja poudarjali vzgojni in ideološki pomen novoletne jelke in dedka Mraza, ki naj bi vplivala na »zblizanje mladega roda z našo stvarnostjo in odvrčanje od vseh zastarelih, nazadnjaških in končno škodljivih mističnih naziranj« (B. B. 1956: 8).

Vsakoletne prireditve novoletne jelke, ki so bile sicer organizacijsko zelo zahtevne, so sproščale domišljijo prirediteljev in nastopajočih (Dedek Mraz 1957: 1). Domišljija organizatorjev se je med drugim kazala v sestavi spremstva dedka Mraza, v katero so vključevali osebe, bitja in živali iz otroških pravljic in pesmic, iz del slovenskih literatov in filma. Na spremstvo so vplivale tudi lokalne specifikke in pomembni svetovni dogodki (npr. izstrelitev raket Sputnik).

Ob koncu prvega desetletja pojavljanja dedka Mraza v Sloveniji je bila, predvsem po zaslugi Zveze prijateljev mladine, podoba »slovenskega« dedka Mraza bolj ali manj izoblikovana. Nekateri so v njem videli »gorenjskega očanca, dobričino, ki prinaša otrokom darila, jim pove kakšno duhovito, malo pokara – malo posvari« (Dedek Mraz 1957: 1), drugi spet »elementarno podobo zime, ledenega, a prikupnega moža iz zasneženih gora« (prav tam), specifično zanj pa je, da je »odet s kožuhom in drugimi deli narodne noše« (prav tam). »Slovenskost« oblačilnega videza dedka Mraza je temeljila na izbranih elementih kmečke kulture (prim. Rogelj Škafar 2011: 46–51). Njegov kraj bivanja pa so največkrat povezovali s Triglavom, ki se je v času komunizma uveljavil kot republiški oz. državni simbol (Šaver 2005: 49). Konec leta 1941 se je Triglav pojavil kot simbol Osvobodilne fronte, leta 1947 pa v obliki grba v novi slovenski ustavi kot državni simbol (Mikša, Ogrin in Glojek 2018: 160).

Pojavljanje dedka Mraza seveda pušča še vrsto obdelave vrednih tem. Tako se zastavlja vprašanje o njegovem razmerju z Miklavžem oz. Božičkom in o

⁸⁷ SI AS 2122, X./6/759, Zapisnik sestanka aktivistov, sodelavcev pri organizaciji novoletne jelke, 19. 1. 1953, str. 9.

⁸⁸ *Primorski dnevnik* 1951, 7 (4 (1692)): 2.

načinih (tihega) »upiranja« novoletni jelki in dedku Mrazu s strani nasprotnikov novega družbenega sistema. Zanimivo bi bilo raziskati pojavljanje dedka Mraza v delih slovenskih (otroških) pisateljev, pesnikov, likovnikov in skladateljev. Poučne bi bile primerjave med obdarovalci otrok po posameznih republikah Jugoslavije, ki jih je po drugi svetovni vojni nadomestil dedek Mraz in iskal svoj izraz. Srbski dedek Mraz z belo brado in brki je npr. nosil dolg usnjen plašč z navzven obrnjeno dlako, na glavi je imel šubarо (krzveno pokrivalo) (Marjanović: 2008: 109). Na Hrvaškem so ob uvedbi praznovanja novoletne jelke, ki so ga leta 1949 preimenovali v *dan dječje radosti*, razmišljali, da bi otroke obdarovala babica Zima, Novo leto (kot mlado dekle, oblečeno v pisano narodno nošo) ali stari Partizan, vendar je na koncu »zmagal« dedek Mraz (Sklevický 1988: 66).

152

Kljub padcu sistema so se nekatere »sakralnosti«, vzpostavljene v času socializma, ohranile (Rihtman - Auguštin 1994: 84). Kaže, da je jugoslovanski povojni politični sistem uspel »vsidrati« dedka Mraza v zavest otrok (kasneje odraslih) do te mere, da je kljub povratku predvojnih obdarovalcev marsikje preživel do danes. V Sloveniji se pojavlja v družbi Miklavža in Božička (Ovsec: 2000). Kljub povratku Božiča Bate v devetdesetih letih 20. stoletja v Srbiji dedek Mraz z rdečo obleko in koničastim pokrivalom nastopa na novoletnih prireditvah v mestih. Na ramenu ima vrečo ali veliko torbo z otroškimi igračkami in sladkarijami, v roki pa zvonček, s katerim oznanja svoj prihod (Marjanović: 2008: 109–110). Na Hrvaškem je prišlo leta 1992 v medijih do pobude, da bi dedka Mraza preimenovali v na novo izumljen lik *djed Božičnjak* (Rihtman - Auguštin 1994: 78). Po podatkih, ki sem jih uspela dobiti od kolegov, je dedek Mraz zelo živ v Makedoniji, kjer se v novoletnem času pojavlja v vrtcih, šolah, delovnih organizacijah, na televiziji ...⁸⁹ in v Črni gori⁹⁰. Da zgodbe o dedku Mrazu niso zaključene, kaže podatek iz Bosne in Hercegovine, kjer se še pojavlja, vendar so žive tudi razprave o tem, ali bi bilo potrebno to tradicijo čisto ukiniti ali oživeti, saj se zastavlja vprašanje verske pripadnosti dedka Mraza.⁹¹

REFERENCE

AM

1953 Novoletna jelka v Novem mestu. *Dolenjski list* 4 (51): 2.

BAŠ, Angelos

2004 Polhovka. V: A. Baš (ur.), *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 439.

B. B.

1956 Razmišljanja po novoletni jelki: Vzgojna odgovornost nas vseh. *Slovenski Jadran* 5 (4): 8.

BOGATAJ, Janez

1998 *Smo kaj šegavi: Letne šege in navade na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.2000 *Maksim Gaspari: Bogastvo razglednic*. Ljubljana: Mladinska knjiga.2011 *Slovenija praznuje: Sodobne šege in navade na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

⁸⁹ Podatek: Vladimir Bocev, Etnografski muzej Skopje.

⁹⁰ Podatek: Milica Nikolić, Črnogorska nacionalna komisija za Unesco.

⁹¹ Podatek: Mirsad Sijarić, Zemaljski muzej Bosne in Hercegovine.

BON, Jože

1948 Igrajte se in bodite veseli! *Slovenski poročevalec* 9 (2): 3.

BR

1960 Postojnski dedek Mraz v znamenju rakete. *Slovenski Jadran* 9 (2): 4.

CE

1955 In 1.500 v Lendavi ... *Obmurski tednik* 7 (1): 3.

CVETKO, V.

1953 Kako pripravljamo letos Novoletno jelko. *Slovenski poročevalec* 14 (282): 9.

DEDEK Mraz

1952 Pismo dedka Mraza. *Savinjski vestnik* 5 (51): 5.

1956 Dragi pionirji in cicibani! *Dolenjski list* 7 (52 (354)): 16.

DEDEK Mraz prihaja

1957 *Dedek Mraz prihaja ...: [Gradivo ob prihodu Dedka Mraza za najmlajše otroke]*. Ljubljana: [Zveza prijateljev mladine s sodelovanjem Mladinskega gledališča].

153

DEMŠAR, Aleš

1953 Gimnazijec pa je doživel Novoletno jelko takole. *Tržiški vestnik* 2 (2): 6.

DREJČE

1950 Kaj bomo dali malčkom za Novo leto? *Dolenjski list* 1 (42): 3.

GABRIČ, Aleš

1995 Al prav se piše Županova Micka ali Predsednikova hči: Amaterski oder na Slovenskem 1945–55. *Zgodovina za vse* 2 (2): 38–57.

1997 »Ponekod pa je bila izvedena novoletna jelka šele na intervencijo tamkajšnjih komitejev partije.« V: O. Luthar in V. Likar (ur.), *Historični seminar II. [Glasovi]*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 109–121.

GERATIČ, Mirko

1954 Božič – praznik enakosti in bratstva. *Slovenska država* (Toronto) 4 (12): 2.

GODINA, Vesna V.

2006 O uganki daru nasploh: (In na zahodu še posebej). V: M. Godelier, *Uganka daru*. Ljubljana: Študentska založba, 257–274.

GOJENCI Mladinskega doma na Mirni

1957 Pozdravi gojencev z Mirne. *Dolenjski list* 8 (1–2): 6.

HABINC, Mateja

2008 Raziskave (post)socialističnih koledarskih praznikov. *Traditiones* 37 (1): 79–97.

2013 »Naš« je v ovčjem kožuhi in s polhovko na glavi. *Finance* (240/4142) (13. dec.) = *Weekend* [priloga *Financ*] (44) (13. dec.): 22–23.

HIRŠL, Danica

1952 Dedek Mraz. *Ljudski glas* 4 (2): 2.

HORJAKOVA, Vera

1957 Otroško veselje. *Koroški fužinar* 7 (1–3): 30.

HP

1950 Nekaj misli ob rob priprav na praznovanje novoletne jelke. *Ljudska pravica* 12 (266): 3.

IK

1957 Veselje dedka Mraza. *Slovenski Jadran* 6 (1): 12.

J. P.

1960 Dedek Mraz nas bo kmalu obiskal. *Tržiški vestnik* 9 (24): 6.

KA.

1952 Novoletna jelka na Hajdini. *Ptujski tednik* 5 (1): 1.

KRAŠOVEC, Jurček

1954 S peresom okoli novoletne jelke. *Savinjski vestnik* 7 (1): 3.

KUNČEVA, Meta

1949 Kako so naši pionirji pričakali dedka »Mraza« v Lukarji ... *Naše delo* 2 (1): 2.

1954 Dedek Mraz v Dornovi. *Ptujski tednik* 7 (1): 3.

KURET, Niko

1984 *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana: Cankarjeva založba, Znanstveno raziskovalni center SAZU.

KZ.

1953 Novoletni praznik ptujskih pionirjev. *Ptujski tednik* 6 (2): 2.

J. Ž.

1958 Okrog Novega leta. *Slovenski Jadran* 7 (1): 1.

L.

1954 Dedek Mraz misli na vse. *Ljudska pravica* 20 (310): 5.

M.

1948 Pionirji v okolici Celja bodo dobro pripravljene pričakali Novoletno jelko. *Celjski tednik* 1 (43): 3.

MADLEVSKA, Elena

2000 K voprosu ob istokakh obraza Deda Moroza i sovremennykh predstavleniyakh o nem. *Živaja starina* 28 (4): 37–39.

MAKAROVIČ, Gorazd

1995 *Slovenci in čas: Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Krtina.

MARJANOVIČ, Vesna

2008 *Maske, maskiranje i rituali u Srbiji*. Beograd: Etnografski muzej.

META

1959 Dedek Mraz v Dornavi. *Ptujski tednik* 13 (1): 3.

MIHELIČ, Jože

2018 Triglav in legenda o Zlatorogu. V: M. Zorn [idr.] (ur.), *Triglav 240*. Ljubljana: Založba ZRC, 319–326.

MIKŠA, Peter, OGRIN, Matej in GLOJEK, Kristina

2018 *Gorska identiteta Slovencev*. V: M. Zorn [idr.] (ur.), *Triglav 240*. Ljubljana: Založba ZRC, 157–165.

MODER, Janko

1957/58 K pisanju krajevnih imen. *Jezik in slovstvo* 3: 375–380.

M. L.

1956 Novoletno praznovanje v Zagorju. *Slovenski poročevalec* 17 (304): 6.

M. T.

1957 Dedek Mraz prispe danes na Rakek z vsemirsko raketo. *Ljudska pravica* 23 (305): 6.

MURŠIČ, Rajko

2006 Nova paradigma antropologije prostora: Prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 46 (3/4): 48–54.

NA

1954 Naši otroci ob novoletni jelki: V Staršah. *Ptujski tednik* 7 (1): 3.

N. K.

1957 Dedek Mraz je bil tudi v Ilirski Bistrici. *Slovenski Jadran* 6 (3): 8.

OČKA

1956 Dedek Mraz nas bo obiskal. *Dolenjski list* 7 (51 (353)): 6.

OREL, Boris

1950/51 Piparstvo na Gorjušah v Bohinju: Naša stara domača obrt. *Slovenski etnograf* 3/4: 75–86.

OVSEC, Damjan J.

2000 *Trije dobri možje: Resnična zgodovina svetega Miklavža, Božička in dedka Mraza*. Ljubljana: Kmečki glas.

2010 Siva kučma, bela brada: O zgodovinskem izvoru dedka Mraza. *Gea* 20 (december): 30–33.

P. A.

1955 Dedek Mraz in tisoč svetlih oči. *Slovenski Jadran* 4 (2): 7.

PETRONE, Karen

2000 *Life Has Become More Joyous, Comrades: Celebrations in the Time of Stalin*. Indiana Bloomington: University Press.

PIONIRJI Brinovčevega odr. v Braslovčah

1949 Pionirski iz Braslovčah se zahvaljujejo. *Celjski tednik* 2 (2): 2.

PIONIRJI in mladinci osnovne šole Šentjernej

1960 Televizor v Šentjerneju. *Dolenjski list* 11 (2 (512)): 2.

P. L.

1957 Prišel je dedek Mraz. *Slovenski poročevalec* 18 (304): 2.

R

1951 Dedek Mraz. *Ljudski glas* 3 (2): 4.

R.

1956 Dedek Mraz je v Bršljinu obdaroval 230 otrok. *Dolenjski list* 7 (2 (305)): 5.

RIHTMAN - AUGUŠTIN, Dunja

1988 *Etnologija naše svakodnevce*. Zagreb: Školska knjiga

1990a O dekristijanizaciji narodne kulture. *Etnološka tribina* 13: 9–16.

1990b Metamorfoza socialističkih praznika. *Narodna umjetnost* 27: 21–32.

1992 Etnologija socijalizma i poslije. *Etnološka tribina* 15: 81–89.

1994 Božični prijeperi. *Etnološka tribina* 17: 75–89.

1995a Santa Claus in Transition. *Narodna umjetnost* 32 (1): 107–122.

1995b *Knjiga o Božiću: Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*. Zagreb: Golden marketing.

2000 *Ulice moga grada: Antropologija domačeg terena*. Zemun: Biblioteka XX vek; Beograd: Čigoja štampa.

RKO

1955 Nad 4.000 cicibanov in pionirjev radgonskega okoliša je razveselil Dedek Mraz ob novoletni jelki. *Obmurški tednik* 7 (1): 3.

ROGELJ ŠKAFAR, Bojana

2011 *Upodobljene sledi narodne identitete: Zbirka risanih zapisov učencev Otona Grebenca v Slovenskem etnografskem muzeju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

S. A.

1951 Ali so centralne proslave Novoletne jelke res neprimerne? *Savinjski vestnik* 4 (51): 2.

1953 Šmarje. *Slovenski Jadra* 2 (2): 4.

SARDINŠEK, Angelica

1954 Naši otroci ob novoletni jelki: Na Rodnem vrhu. *Ptujski tednik* 7 (1): 3.

SIČ, Albert

1922 *Narodni okraski na pirhih in kožuhih*. Ljubljana: Drž. zaloga šolskih knjig in učil.

SKLEVICKY, Lydija

1988 Nova nova godina – od »mladog ljeta« k političkom ritualu. *Etnološka tribina* 1: 59–72.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid

2014a Prazniki in praznične pokrajine. V: I. Slavec Gradišnik (ur.), *Praznična večglasja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 7–27.

2014b Ubrani in razglašeni decembrski čas. V: I. Slavec Gradišnik (ur.), *Praznična večglasja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 133–163.

SMASEK, Emil

1948 Nasveti za uprizoritev. V: M. Šurinova, *Dedek Mraz: Pravljica v štirih slikah*. Ljubljana: Ljudska prosveta, 20–21.

1950 Novoletna jelka 1948–1950. *Obzornik* 5 (12): 546–551.

S. P.

1956 Dedek Mraz bo obiskal tudi vas. *Ljudska pravica* 22 (303): 4.

Š.

1955 Šentrupertske novice. *Dolenjski list* 6 (2): 2.

ŠARF, Fanci

1953/54 Delo Etnografskega muzeja v Ljubljani od 1. decembra 1947 do 31. decembra 1953. *Slovenski etnograf* 6/7: 285–300.

ŠAVER, Boštjan

2005 *Nazaj v planinski raj: Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Š. K.

1951 Veselje pod Novoletno jelko. *Ptujski tednik* 4 (1): 3.

ŠURINOVA, Marta

1948 *Dedek Mraz: Pravljica v štirih slikah*. Ljubljana: Ljudska prosveta.

T.

1949 Letos so pionirji drugič praznovali svoj praznik – novoletno jelko. *Gradimo: Vestnik Osvobodilne fronte Ljubljana* 2 (1): 2.

156

TOPOLOVEC, Angela

1952 Novoletna jelka v Stopercah. *Ptujski tednik* 5 (3): 3.

U. R.

1951 Uspele prireditve Novoletne jelke v Celju in okolici. *Savinjski vestnik* 4 (2): 2.

U. Ž.

1956 Tudi na Gorenjskem bo lepo: Jesenice. *Slovenski poročevalec* 17 (304): 6.

V.

1954 Maribor za Novoletno jelko. *Slovenski poročevalec* 15 (301): 5.

V. C.

1953 Intervju z dedkom Mrazom in še nekaj o Novoletni jelki. *Slovenski poročevalec* 14 (290): 4.

1954 Bo letos kaj novega? *Slovenski poročevalec* 15 (297): 2.

VIR.

1954 Dedek Mraz v Portorožu, pri Sv. Luciji in v Strunjanu. *Slovenski Jadran* 3 (2): 2.

V. K.

1954 Le še nekaj dni ... *Slovenski poročevalec* 15 (295): 7.

1955 Prišel je Dedek Mraz. *Slovenski poročevalec* 16 (301): 2.

V. M.

1949 Kako so naši pionirji pričakali dedka »Mraza«: ... in Ormožu. *Naše delo* (Ptuj) 2 (1): 2.

V. R.

1956 Z dedkom Mrazom po Piranski komuni. *Slovenski Jadran* 5 (3): 4.

V. Š.

1956 Zopet veselo v šolo. *Celjski tednik* 8 (2): 4.

ŽIDOV, Nena

2016 Oris prvih let praznovanja novoletne jelke v Sloveniji: Od množičnega otroškega do družinskega praznika. *Etnolog* 27: 103–125.

2017 Vloga javnih obdarovanj otrok v prvem desetletju praznovanja novoletne jelke v Sloveniji. *Etnolog* 26: 95–117.

Arhivski viri

SI AS 2122

Arhiv Republike Slovenije, Zveza prijateljev mladine Slovenije (1950–2000)

BESEDA O AVTORICI

Dr. Nena Židov je muzejska svétnica in kustodinja za socialno kulturo v Slovenskem etnografskem muzeju. V letih 1997–2003, 2009–2011 in 2015–2019 je bila urednica muzejske periodične publikacije *Etnolog* in več let urednica knjižne zbirke *Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja*. Doktorirala je z nalogo *Alternativna medicina v Sloveniji, Etnološki vidik* (1996). Objavila je knjige *Rovaši = Tally sticks* (2010), *Ljubljanski živilski trg* (1994) in *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991) ter vrsto znanstvenih člankov tako v Sloveniji kot v tujini. Ukvarja se s preučevanjem ljudske in alternativne medicine, nesnovne kulturne dediščine, ljudskega prava in šeg.

ABOUT THE AUTHOR

Dr Nena Židov is a museum counsellor and curator of social culture at the Slovene Ethnographic Museum. In 1997–2003, 2009–2011, and 2015–2019 she has acted as editor of the museum's periodical publication *Etnolog*, and she has edited the book collection *Library of the Slovene Ethnographic Museum* for several years. Židov earned her PhD degree with a dissertation entitled *Alternative medicine in Slovenia - The Ethnological Aspect* (1996). She has published the following books *Rovaši = Tally sticks* (2010), *Ljubljanski živilski trg* (1994) in *Občina Ljubljana Bežigrad* (1991). She has also published a range of scientific articles in Slovenia and abroad. Her research focuses mainly on folk and alternative medicine, intangible cultural heritage, common law, and customs.

SUMMARY

“Taking Grandfather Frost from children would be a political disaster”: The first decade of Grandfather Frost in Slovenia

After World War Two, the new Yugoslav Communist authorities wanted to banish all religious customs from public life and replace them with new Socialist holidays, including children's celebration of the New Year tree with Grandfather Frost, modelling these celebrations on those in the Stalinist Soviet Union. In Slovenia, New Year tree celebrations replaced Christmas celebrations and Grandfather Frost replaced St Nicholas, Father Christmas (Santa Claus) and Baby Jesus, who had previously brought presents to children. Grandfather Frost first appeared in Slovenia at the end of 1948 when, following the Soviet model, he was dressed in white. In late 1952, because of his hitherto non-uniform appearance and in order to make him more “Slovene”, a more unified image of Grandfather Frost began to be created, with the outfit being derived from elements of the peasant culture. His home began to be connected with Mount Triglav, which during the time of Communism became established as a symbol of the state and the Republic of Slovenia.

As part of the New Year celebrations, Grandfather Frost addressed children and gave them presents, while children saw in him a fairy-tale being, connected with cultural events, feasts, his entourage and presents. He was also a personified authority; he collected money for the organisation of the festivities and for presents, announced events connected with the New Year tree and evaluated the implementation of the festivities. With the help of the presents and ideological speeches, he enthused children about the new system. In Slovenia, as in other republics of the former Yugoslavia, Grandfather Frost was preserved even after the collapse of the Socialist system, but has now been joined by St Nicholas and Father Christmas in present giving.